

5:6 Den store Manddrukning

Celine: Det er nat. Stormen buldrer hen over markerne. Gennem mørket galopperer en kutteklædt mand afsted på sin hest. Alt, hvad remmer og tøj kan holde. Han mærker sit hjerte hamre i brystet og en stemme, der bliver ved med at runge i hans hoved. Den gentager, at han skal flygte, og at han skal finde et højtliggende sted at søge ly. Hesten sveder i seletøjet, selvom det er januar, og vinden er isnende kold. Men han prøver alligevel at få den til at ride hurtigere, og hugger går hårdt til i stigbøjlerne. Bag ham er bølgerne begyndt at vælte ind over land. Ind over hans by, Rungholt, hvor han er præst. Men hvem ved, hvor længe han bliver ved med at være det? Og han har sat noget i gang, som han ikke kan overskue følgerne af. Uanset hvor du befinder dig i Danmark, er der aldrig mere end 50 kilometer til kysten. Og selvom de fleste af os forbinder havet med hyggelige sommerdage på stranden, så kan havet hurtigt blive en trussel for os på land. Det er især stormfloderne, der truer os, og de stigende vandstande vil kun gøre de stormfloder, der rammer de danske kyster, voldsommere. Men stormfloder er ikke noget nyt fænomen. For gennem mange generationer har vores forfædre levet med oversvømmelser. Og nogle af dem hører til danmarkshistoriens værste naturkatastrofer. Og det er de dramatiske beretninger, vi fortæller om i denne serie. I dette afsnit spoler vi tiden helt tilbage til 1300-tallet, for vi skal på jagt efter en sunken middelalderby. Nordens Atlantis. Det er byen, Rungholt, som ifølge gamle myter gik under i 1362 i en af danmarkshistoriens værste stormfloder. Den, der kaldes Den store manddrukning. Ifølge myterne skete det, fordi byen skulle straffes. Men hvad var det egentlig, der skete, siden en hel by gik under i vandmasserne?

Celine: Entschuldigung. Mit navn er Celine Klint. Jeg er journalist, og vores tur begynder på færgen mellem de to nordtyske vadehavsøer, Nordstrand og Pellworm. Et område, som den danske konge herskede over i middelalderen. Og det er lige præcis her, mellem de to øer, at den sunkne by Rungholt efter sigende skulle have ligget. Okay, nu sidder vi på færgen på vej til Pellworm.

Bjørn: Det gør vi. Havet breder sig til alle sider. Og her var jo engang land. Og det er så det, som historien her skal handle om.

Celine: Dette er Bjørn Poulsen, som er professor på Aarhus Universitet, og som forsker i middelalderens byer.

Celine: Ja, for jeg har hørt, at der skulle ligge en by under vandet.

Bjørn: Det gør der.

Celine: En gammel middelalderby, en form for Atlantis, som sank i havet for 700 år siden.

Celine: Bjørn bekræfter, at der har ligget en middelalderby under havets overflade lige til venstre for, hvor vi sejler. Og så begynder han at fortælle en af myterne om Rungholt.

Bjørn: Ifølge et gammel sagn, så var de beboere, der boede i Rungholt, stolte, modige og råbte ud til Nordsøen, som de kaldte for "blanke Hans": "Vi trodser dig!" Og det er der så en digter, Liljenkrohn, en berømt tysk digter, der har skrevet et digt om i 1882. Han sejlede her på samme sted, som vi nu sejler, i 1882, og skrev så digtet "Et eneste skrig. Byen er sunket, og hundrede tusinde er druknet. Hvor der i går endnu var larm og lyst til bord, svømmede næste dag den stumme fisk. I dag er jeg sejlet over Rungholt. Byen gik under for 600 år siden." Og Blanke Hans er Nordsøen.

Celine: Så en tysk digter i 1800-tallet skriver altså en myte, der fortæller, at Rungholt går under, fordi indbyggerne tror, at de kan slå havets kræfter, og derfor bliver de straffet for deres hovmod. Men hvad var det for nogle mennesker, der boede i byen? Og hvorfor opfører de sig på denne måde? Det lyder i hvert fald lidt overmodigt at stå og råbe ud til havet, at man vil trodse det.

Bjørn: Det gør det. Men er det nu sandt? Man har i hvert fald jo haft et blomstrende samfund og haft en stolthed. Man har sluttet handelstraktater med Flandern og Hamborg, så vi er på sporet af den enormt livskraftige handelsrute, der gik op langs Nordsøen fra 700-tallet og fremefter og helt op til vore dage, hvor der boede nogle af de rigeste mennesker i Danmark og Nordtyskland her langs kysten.

Celine: Så i modsætning til mange af de andre stormflodsofre, vi har hørt om, så var indbyggerne i Rungholt altså ikke nogle stakkels fattige mennesker, der ikke havde råd til at bo andre steder. Tværtimod, så klarede de sig godt, især fordi de tjente godt på at udvinde salt fra havbunden i det lavtliggende landskab. Salt, datidens olie, som var et

utroligt værdifuldt råstof dengang. Så du skal altså forestille dig en by, hvor handlen blomstrer. Ud for havnen kaster store sejlskibe anker. De kommer sydfra fra Flandern, Bremen og Hamborg og nordfra fra Ribe. Og de tungt lastede med varer: teglsten til de rige købmænds huse, planker til de knap så rige, og indimellem er der også eksotiske ting fra fjerne lande, for eksempel spanske keramikvaser pyntet med arabiske dekorationer. Og i bytte for de mange varer køber de udenlandske handelsskibe salt. Kostbart salt, som mænd og kvinder i Rungholt udvinder ved at grave salttørv ude ved kysten. Så på den måde flyder pengestrømmene fra Nordsøen og ind gennem Rungholt.

Bjørn: Så det har været et kraftigt samfund med power i, og de har haft en selvbevidsthed i forhold til den danske konge.

Speaker2: Nu er vi ved at være i havn.

Celine: Vores færge nærmer sig den lille ø Pellworm, hvor vi måske kan komme tættere på at forstå, hvorfor Rungholt sank. Har du været der før?

Bjørn: Ja, det har jeg. Jeg har været der et par gange.

Celine: Og vi finder vejen ned til øens dige. Det er underligt, det der med, at man ikke kan se havet. Altså, at der bare går en bunke jord op.

Bjørn: Ja. Det er rigtigt. Og de diger, vi har i vore dage, er jo rigtig høje - otte meter høje eller noget i den stil - mens de dengang måske kun var en meter eller lidt højere. Så det har været nogle helt andre forholdsregler mod vandet, man havde dengang.

Celine: Der er meget grønt, og så er der nogle små får, der går og græsset. Det er ren idyl. Fuglene kvidrer, og bag os er der et EU-flag, der blafrer i vinden foran et bindingsværkshus.

Speaker2: Nu er det jo ret blankt i dag, vandet.

Bjørn: Selvom det havde været lidt mere autentisk, hvis der havde været storm, selvfølgelig.

Celine: Og foran os ligger Nordsøen, også kendt som Blanke Hans, som under overfladen gemmer på hemmeligheden om Rungholt. Men man kan måske også forestille sig, at det har været blankt dengang, når de har stået og råbt.

Bjørn: Det er jo det. Blanke Hans.

Celine: Vi skal altså forestille os nogle stenrige byboere. Lad os sige en rig handelsmand. Han har garanteret en tung guldkæde om halsen og tøj af dyrebart stof som silke og brokade. Og han står der på diget og nyder synet af alt det, han og byen har skabt. Han føler sig sikker og mægtig, for de har tøjlet havets kræfter med deres flotte dige. Samtidig nyder de godt af havets rigdom: Saltet, deres vigtigste handelsvare, som får pengene til at strømme ind fra Nordsøen. Mens han står der på diget og nyder synet, knytter han næven og løfter den ud mod det blikstille hav. Jeg kan næsten høre ham sige det: "Vi trodser dig, Blanke Hans!" Så de står og råber "Vi trodser dig, Blanke Hans!" ud til havet. Hvad ligger der i det?

Bjørn: Det er jo en myte. Men det ligger det i det, at man trodser naturen. Man trodser elementerne og siger "Vi er så fremskredne, os mennesker, at vi stand til at bygge dige. Så I kan ikke vinde over os. I er naturelementer." Men det kan de jo så.

Celine: Naturens kræfter hævner sig over Rungholt ved at skylle byen i havet. Og mens vi står der med udsigt til Nordsøen, så er det, jeg får øje på et skilt plantet lige i vandkanten. Hvad står der her? Nu er jeg ikke så god til tysk. Vi står på sådan en pynt, der går ud i vandet.

Bjørn: Du går ud på eget ansvar.

Celine: Skal vi gå ud på eget ansvar?

Bjørn: Lad os gøre det. Jeg tror, det er værst i stormflod.

Celine: Nu står vi helt ude på spidsen af pynten, og der er simpelthen en trappe ned i vandet. Det virker, som om man ligesom kunne træde ind i den undersøiske by her.

Bjørn: Her kunne man gå ind og gå over til det forsvundne Atlantis derovre.

Celine: Og det er det, vi prøver at gøre nu. For der findes nemlig også en anden myte, og den begynder i Rungholts gader. Så du skal forestille dig, at det er en iskold januar-dag, og at de handlende myldrer rundt i gaderne. Men her i mylderet af folk er der en, vi skal lægge særligt mærke til, nemlig byens præst, der er på vej hjem til præstegården. Han hilser høfligt på nogle fine fruer, der spadserer forbi med deres pelsklædte uldkapper og knitrende silkekjoler. Og imens kan han høre smedene og tømrerne arbejde i deres værksteder. Byen er fuld af mennesker. Hvor mange indbyggere er der i denne by?

Bjørn: Man har talt om 1500 indbyggere. Noget i den stil. Og det lyder ikke af så frygtelig meget, måske. Men dengang var det rigtig meget. København havde måske max. 4.000 indbyggere dengang, så det er et betydeligt handelssamfund, der har været her.

Celine: For at komme hjem skal præsten gennem en af de mere dunkle gader. Allerede på lang afstand kan han høre skrig og skral og et par sjofle sange. Han sukker og slår korsets tegn for sig, før han går ind mellem husene. Så sætter han farten op og kigger stift ned i jorden, mens han mumler sine latinske bønner. Det er et ubehageligt sted. Som om hvert eneste vindue i gaden er et djævløje, der stirrer på ham. Pludselig mærker han en hånd på sin arm. Det er en snøvlende mand og hans ven, der står udenfor et af værtshusene. De fortæller, at en gammel kone ligger for døden inde i et af værelserne. Vil præsten ikke give hende den sidste olie? Og det kan han som den gode kristne, han er, ikke sige nej til. Så han følger efter mændene gennem værtshuslarmen og stanken af bræk og urin. Der er mørkt i værelset, da han åbner døren på klem. I lyset fra døråbningen kan han skimte en nathue, der stikker op over dynen, og der lyder en snorkende rallen, som overbeviser ham om, at konen er døden nær. Heldigvis har han det gyldne bæger med, som han bruger til nadver. Så han tager det op af læderpungen, sætter sig på stolen ved siden af sengen, lukker øjnene, folder hænderne og begynder med Ave Maria. Men pludselig lyder der et højt grynt. Han får et chok og kigger ned. En tryne dukker op over dynekanten. Det er et svin, der ligger i sengen. Det kigger fortumlet op på ham. Manden har tydeligvis fodret det med brændevin. Præsten fnyser, men de to mænd, der lokkede ham herind, slår sig bare på lårene af grin. Præsten skynder sig mod udgangen, men de får fat i hans krave og gerner ham hen til et bord midt i værtshusets dunkle lokale. De hiver det gyldne bæger ud af hænderne på ham, hælder øl i og tager en stor, fed slurk. Præsten slipper ud derfra med et blåt øje. Cirka samme sortblå nuance som de tunge skyer, der nu hænger på aftenhimlen. Det er blæst op. Og

i det fjerne kan ham høre en dyb rumlen. Der er et uvejr på vej, men der er også et uvejr, der vokser inde i præsten. Han er rasende, og med stormende skridt bevæger han sig i retning af kirken. Dette skal få konsekvenser. Med en fakkel i hånden smækker han porten op til den mørke kirke. Han knæler foran alteret og folder hænderne foran brystet, som han plejer. Men knoerne er hvide, og kæberne er sammenbidte. Så kigger han op på korset, og der vælter en strøm af latinske forbandelser ud af hans mund. Han rækker armene op mod korset, i samme øjeblik som et lyn flænses himlen.

Bjørn: Jeg skal nok lade være at sige "Det var en mørk og stormfuld aften..." Men det var det jo. Det var en mørk og stormfuld aften i januar, da stormfloden pludselig kommer. En orkan med 100 meters styrke. Og det er jo meget, hundrede meter. Jeg ved, at når det blæser 10 meter i det daglige i Danmark, så er det meget, men 100 meter er rigtig meget.

Celine: Om natten sover præsten uroligt. Blæsten har taget til og huler højere og højere udenfor. En enerverende lyd, der blander sig med hans drømme. Så med et hører han en stemme, der taler til ham fra det fjerne. Han sætter sig op i sengen. Han skal flygte hurtigt, og han skal søge højt op. Præsten løber ud og hamrer på tjenestefolkenes døre. De farer allesammen ud i stalden og tager hver især en hest. Og på præstens befaling galopperer de sydpå i den stride vind med kurs mod kirken ved halvøen Ejdersted. Men hvad kan vi forestille os? De ligger og sover?

Bjørn: Vi må forestille os, de ligger og sover, og så pludselig bryder digerne sammen. Og så flygter man selvfølgelig op på hustage og sådan noget, som man ved, man gjorde ved de senere stormfloder i 1634 og 1717. Men det hjælper ikke noget. De omkommer i stort tal, og hele området bliver oversvømmet, og der er der ingenting at gøre ved den slags stormfloder.

Celine: Oppe fra kirken ved Ejdersted ser præsten et helvede udspille sig for øjnene af sig. Der, hvor der før var land, flyder der nu et stort hav med isflager og sønderslåede huse, der vælter omkring i bølgerne. I mørket kan han skimte skikkelser, der klamrer sig til tømmer og planker, og der er hustage, der sejler forbi i det fjerne. Nogle af dem sidder der mennesker på. Præsten skærmer sig mod brædder og store grene, der blæser ind mod kirken i orkanvinden, og hans tøj er efterhånden gennemblødt af de sprøjt fra havet, der slår ind mod det stykke land rundt om kirken, hvor de har søgt tilflugt. Og da

en af bølgerne igen trækker sig tilbage, ser præsten en vugge blive slået i to i brændingen. Sådan går Rungholt under i et inferno af vand, som ifølge denne myte, der stammer fra 15-1600-tallet er Guds straf for fulderikkernes opførsel. Men her i 2022 er det svært for mig at tro på, at Guds straf skulle være grunden. Så hvad var det virkelig, der skete? Et par kilometer fra diget bor en lokal mand, som er lige så fascineret af Rungholt, som vi er. Faktisk har han lavet et museum om byen helt på eget initiativ. Og måske kan han give os nogle ledetråde. Vi bliver budt velkommen med et håndmalet skilt, hvor der står "Rungholt Museum." Det viser hen til et lille rødstenshus med en blomstrende forhave og et loppemarked i garagen. Sprechen Sie Englisch?

Helmuth: Nein.

Celine: Her bor Helmut Bahnsen, en gråhåret herre med buskede øjenbryn, sort sixpence og Crocs på fødderne. Han tager os med ind i sit livsværk, som ligger bag en stalddør lige ved siden af garagen. Hr. Bahnsen forklarer, at museet er en god hobby for ham, hvor han skaber noget, der vokser år for år. Det er ligesom at være kunstner, og fra gulv til loft er væggene også beklædt med gamle kort og bræddehylder, hvor der ligger hobevis af potteskår, glas og ituslåede krukker.

Helmuth: (utydeligt tysk)

Celine: Det var faktisk et tilfælde, at han begyndte at samle. Det er 50 år siden. En sen aften i 1971 griller og drikker han sammen med en af sine venner, og de får en lille fjer på. Og på et tidspunkt får de lyst til at bevæge bentøjet, så spadserer en tur ned til Vadehavet. Og dér finder Bahnsen en lille skat, som tidevandet har efterladt til ham: Et potteskår fra den sunkne by Rungholt. Det bliver hans første fund, og det førte til, at han nogle år senere i 1980 starter museet. Det viser sig faktisk også, at hr. Bahnsen har en ledetråd til os, nemlig en vaskeægte Rungholt-souvenir, der vidner om det vigtigste kapitel i byens historie. Kilden til deres rigdom. Det er nemlig en lille flaske med salt. Og det er slet ikke så uskyldigt, som det lyder.

Bjørn: En af de store proto-industrier - noget af førindustrien - i dette område, den nordfrisiske kyst, er saltudgravning.

Celine: Bjørn forklarer, hvorfor saltet måske kan give os svaret på mysteriet om Rungholts undergang.

Bjørn: Salt er jo tidens olie, eller hvad det nu hedder i vore dage. Gas, måske.

Celine: I hvert fald meget kostbart.

Bjørn: Det i hvert fald en kostbar ting, som alle skal bruge til konservering og madlavning. Og det kan man ikke få ret mange steder fra.

Celine: Nu står vi jo ved et dige. Har man gravet salt på indersiden af dige eller på ydersiden eller hvordan?

Bjørn: Man graver herude i vandet, når det er ebbe. Så går man ud og finder nogle gode områder, hvor man kan grave salttørven. Det gør så, at der bliver lavet nogle gruber, nogle huller, hvor havet kan tage fat, og det gør så, at digerne bliver ekstremt udsatte.

Celine: Der er også andre faktorer, der har spillet ind. For eksempel at vandstanden steg i denne periode, og at byen var bygget på lerjord, som synker nemmere end sandjord, og at den sorte død måske har betydet, at der var færre mennesker til at vedligeholde digerne. Men saltgravningen var den primære årsag, mener man. Det svækkede nemlig digerne. Og gjorde, at havet nemmere kunne æde sig ind i dem, når det stormede.

Bjørn: Og det er en farlig strategi. Det giver masser af penge i et samfund, men gør også, at det økologiske sammenbrud kan komme.

Celine: Og når du siger den sætning klinger det lidt af noget, som minder om i dag.

Bjørn: Det er klart, at det er en moderne referenceramme, jeg tænker det ind i. Det kan måske være en slags varsel til os selv: Vi skal passe på med, hvad vi gør.

Celine: Så ligesom i dag, hvor fossile brændstoffer er kilden til vores velstand, men måske også bliver vores undergang, så blev Rungholts store saltindustri deres endeligt.

Bjørn: Overudnyttelse af ressourcer er jo altid farligt for menneskeheden. Det er ikke nogen hårtrukken parallel. Det synes jeg ikke.

Celine: I dag, 700 år efter katastrofen, kan vi altså forklare den ved hjælp af videnskabelige undersøgelser. Men selvom vi ikke længere tror på de gamle myter, så kan jeg her i år 2022 godt genkende noget i dem: At vi tror, vi er herre over den klode, vi bor på, og at vi er de sidste til at indse, at det er vores egen udvinding af naturens ressourcer, der udgør vores største trussel. En ting er sikkert: Når det kommer til katastrofer, har vi altid ledt efter en forklaring. Det bliver min konklusion, da vi vender næsen hjemad, men pludselig kan vi høre lyden af kirkeklokker, og en lidt uhyggelig stemning breder sig. Så ringer klokken! For det siges, at Rungholt vil rejse sig igen på den yderste dag, og at du på stille aftener kan høre kirkeklokkerne ringe dybt nede fra havet, hvor Nordsøen under overfladen stadig gemmer på resterne af den sunkne by. I næste afsnit finder vi ud af, hvor slemt det står til med stormfloder i vores egen tid og i fremtiden. Vi taler med en klimaforsker, der bruger fortidens stormfloder til at forudsige fremtiden. Og så møder vi et øjenvidne, der har oplevet en af danmarkshistoriens største stormfloder på tættest hold. Stormflod er produceret af MonoMono for Vores Tid. Udvikling og tilrettelæggelse af Louise Trier Petersen. Lyddesign af Mikkel Rønnau. Redaktør er Rune Sparre Geertsen, og mit navn er Celine Klint. Du kan finde flere podcasts om historie ved at søge på Vores Tid i din podcast-app.